



Oikeuskansleri Tuomas Pöysti eduskunnan täysistunnossa 23.9.2021, puhuttaessa muutokset mahdollisia, puhuttu versio on eduskunnan täysistunnon pöytäkirjassa

Esittelypuheenvuoro, Oikeuskanslerin kertomus toiminnastaan ja lain noudattamista koskevista havainnoistaan vuodelta 2020, [K 17/2021 vp](#),

Arvoisa puhemies,

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomuksen vuodelta 2020, [K 17/2021 vp](#), pääteamana on kansanvaltaisen oikeusvaltion toimivuus poikkeusoloissa ja normaalissa arjessa. Puheenvuorossani ”*Pandemia tasavallassa*” (s. 12- 20) käsittelem koronaviruspandemian hallintaa oikeudellisesta näkökulmasta. Suomi on lyhyellä aikavälillä selviytynyt hyvin väestöön tai elinvuosiin suhteutetun kuolleisuuden ja sairastavuuden vähäisyyden mittarilla arvioituna. Väestön terveyttä on pystytty suojelemaan suhteellisen tehokkaasti. Kertomusvuoden jälkeen rokotukset ovat edenneet. Painotin akuutin kriisin kestäessä laillisuusvalvonnassani oikeutta elämään ja sen suojeluun sekä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja perustuslain 19 §:ssä tarkoitettua oikeutta terveyteen, riittäviin sosiaali- ja terveystalouteihin ja väestön terveyden suojeluun sekä näihin sisältyvää varovaisuusperiaatetta.

Suomalainen oikeusvaltio osoitti kertomukseen kokoamienne arviointien perusteella yleisen toimivuutensa myös koronapandemiassa (s. 12-13 ja s. 105). Pandemia paljasti samalla puutteita, joista oikeuskanslerin ja apulaisoikeuskanslerin laillisuusvalvontaratkaisut kertovat. Varautuminen oli jäänyt kesken ja vain tiettyihin uhkiin perustuvaksi. Tiedon epävarmuus oli suurta erityisesti epidemian alkuvaiheessa. Oikeutta terveelliseen ympäristöön ja terveyteen sekä ympäristöä ja yhteiskuntaa kokonaisuutena koskevassa päätöksenteossa inhimillinen tieto on yleensäkin rajallista, erehtyväistä, monimutkaista ja ristiriitaista. Tämän epävarmuuden kanssa on opittava elämään ja toimimaan.

Laillisuusvalvontaa tehdään nopealla aikataululla epätäydellisessä maailmassa. Oikeuskansleri korjautti valtioneuvoston istuntojen ennakollisessa valvonnassa 16 prosentissa asioista yhtä tai useampaa oikeudellista virhettä. Korjautetuista asioista 46 oli hallituksen esityksiä.

Oikeaan osuneella ja oikea-aikaisella päätöksenteolla, toimivilla valmistelu- ja päätöksentekorakenteilla sekä kriisinhallintaan taipuvalla lainsäädännöllä on suuri merkitys yleisvaarallisen tartuntatauti-epidemian torjunnalle. Ajantasainen lainsäädäntö, perustuslain johdonmukainen tulkintakäytäntö sekä avoimuus ja päätösten perusteleminen luovat ihmisten luottamukselle ja nopealle päätöksenteolle perustaa. Kriiseissä luottamuksen merkitys korostuu.

Kriisijohtaminen on Suomessa huomattava lainvalmistelutehtävä. Vuoden 2020 valtiopäiville hallitus antoi 265 hallituksen esitystä, joista 99 liittyi suoraan covid-19-epidemiaan; 136 lakiesityksestä 101 koski väliaikaista lainsäädäntöä. Valtioneuvoston valmistelukapasiteetti oli äärirajoillaan. Valtioneuvoston on perustuslain puitteissa pystyttävä tehokkaasti johtamaan maata. Kriisissä korostuu valtioneuvoston kyvykkyys nopeaan, ministeriörajat ylittävään sekä ministeriöiden eri näkökulmat yhdistämään pystyvään lainvalmisteluun. Lainvalmistelussa on oltava taitoa tuottaa perusoikeuksien yleisten ja perusoikeuskohtaisten erityisten rajoitusperusteiden mukaista, tarkkarajaista ja täsmällistä sääntelyä. Lainvalmistelussa tulee olla tietoja ja kyvykkyyttä tuottaa seikkaperäiset sekä toimenpiteiden kokonaisuhyödyt ja -haitat erittelevät perustelut nopeastikin. Näissä valmiuksissa on Suomessa heikkouksia. Kuuleminen esityksestä poikkeusoloissakin varmistaa ja parantaa lainsäädännön laatua ja luo luottamusta: kuulemisesta poikkeamisella on yleensä huonoja vaikutuksia.

Tartuntatautilakia ja valmiuslakia ei ole kirjoitettu pandemian varalta. Tartuntatautilakiin on ollut tarve tehdä lukuisia muutoksia covid-19-epidemian aikana. Lisäksi lakia on tulkittu laajentavasti oikeuden elämään suojelemiseksi. Ongelma on osin väärällä lailla yksityiskohtainen sääntelytapa. Lait on tarpeen uudistaa. Oikeusvaltiossa lakeihin on tarpeen sisällyttää ajantasaiset ja riittävän yleiset säännökset pandemiatilanteiden ja niiden johtamisen kannalta.

Perustuslain 20 §:ssä tarkoitetun oikeuden terveelliseen ympäristöön ja sen toteuttamisen eri ulottuvuudet ovat nähdäkseni muutoinkin yhä tärkeämpiä yhteiskunnassa ja oikeusjärjestyksessä sekä perusoikeuksien keskinäisessä punninnassa.

Arvoisa puhemies,

Apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen kirjoittaa oikeuskanslerin yleisestä tehtävästä ylläpitää ja kehittää oikeusvaltiota puheenvuorossaan ”*Oikeuskansleri oikeusvaltion ylläpito ja kehittämistehtävässä*”(s. 21-26). Kestävä oikeusvaltio rakentuu hyvinvoinnista, perus- ja ihmisoikeuksista ja demokraattisista osallistumisoikeuksista sekä ottaa huomioon tulevien sukupolvien oikeudet. Oikeusvaltio

säilyy vain, jos kansalaiset luottavat viranomaisien toimivan lainmukaisesti ja perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen. Ilman tätä oikeusvaltio rapautuu: hiljalleen jäljelle jäävät vain vahvemman oikeus, jakaantunut kansa ja tyhjä puhe.

Kanteluiden käsittely on oikeusvaltion ylläpitoa ja epäluulojen torjuntaa. Selvittämällä kanteluasia korjataan mahdollisia virheitä ja torjutaan perusteetonta arvostelua. Oikeuskanslerin laillisuusvalvonnassa on ollut jo pitkään tavoitteena vaikuttaa yksittäistapausta laajemmin hallintoon ja sen ohjaukseen. Kantelut ovat tärkeä tietolähde laajemmassa oikeusvaltion kehittämisessä. Esimerkkinä tästä on apulaisoikeuskanslerin työ lähisuhdeväkivaltaa koskevassa teemassa. Yksittäisen kantelun yhteydessä ja sen jälkeen yleisemmin apulaisoikeuskanslerin omassa aloitteessa tuli esille poliisin ohjeistus ja kyky tunnistaa lähisuhdeväkivaltilanteita sekä siten aidosti auttaa myös uhria ja estää väkivallan uusiutumista. Apulaisoikeuskanslerin ratkaisut osaltaan vaikuttivat merkittävästi poliisin ohjeistuksen ja toimintatavan uudistamiseen.

Vuoden 2020 kertomuksessa raportoimme oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyen oikeuskanslerin harjoittamasta laillisuusvalvonnasta tuomioistuinten riippumattomuuden turvaajana eri menettelyissä ja tilanteissa mukaan lukien tuomareiden nimittäminen. Tarkastelemme asiaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytännön, Euroopan unionin oikeuden ja tarpeen turvata oikeusvaltion toimivuus poikkeuksellisissa olosuhteissa ja mahdollisia väärinkäytöksiä vastaan näkökulmista (s. 102 – 112).

Euroopan komission laatimien Euroopan unionin oikeusvaltiokertomusten vuosilta [2020](#) ja [2021](#) perusteella Suomi on vahva oikeusvaltio tuomioistuinten riippumattomuuden suhteen. Oikeuskansleri on osallistunut tietojen tuottamiseen unionin oikeusvaltiokertomuksiin. Tuomiovallan riippumattomuuden takeet toteutuvat Suomessa useiden eri valtioinstituutioiden – joihin ylimmät laillisuusvalvojat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies kuuluvat - toiminnan kokonaisuuden kautta. Meilläkin olisi Ruotsissa meneillään olevan perustuslain uudistamisen tarpeen arvioinnin tapaan perusteltua pohtia tuomioistuinten riippumattomuuden ja perustuslain perustavien periaatteiden toteutumisen takeita lainsäätäjän ja hallitusvallan yhteistenkin harharetkien varalta. Perustuslaillisuuden takeita Suomessa vahvistaisi omassa puheenvuorossani kannattamani ajatus perustuslain 106 §:n muuttamisesta. Tuomioistuinten pitäisi voida antaa etusija perustuslain säännökselle lakiin nähden ilman nykyistä ristiriidan ilmeisyyden vaatimusta.

Oikeuskanslerin toimintaa kuvaavat tilastot viestivät kaikissa asiaryhmissä työtaakan olennaisesta kasvusta. Asioiden määrä ja vaikeusaste kasvavat. Laillisuusvalvonta-asioita tuli vuonna 2020 viireille kaikkiaan 3727 kpl: näistä kanteluita oli 2844 ja viime vuoden aikana 2674 kantelua ratkaistiin. Vuoteen 2019 verrattuna saapuneiden ja ratkaistujen kanteluiden määrä lisääntyi yli kolmanneksella. Ennakollisen laillisuusvalvonnan lausuntoja annettiin 72 kpl, säädösesitysten tarkempia ennakotarkastuksia oli 77 kpl, asianajajien ja lupajuristien valvonta-asioita käsittelemme 615 kpl.